

Kádár Annamária

A mesélés rítusa

*Elokvadt a világ,
de a közepén
anya ül, és ott ülök
az ölében én.
(Zelk Zoltán)*

Anselm Grün (2011) szerint a rituálék bezárnak egy ajtót, és kinyitnak egy újat. Aki sohasem zárja be az ajtót, mindig kereszthuzatban áll. Milyen szemléletesen mutat rá ez a kép a munka és szabadidő, a nappal és éjszaka elválasztásának fontosságára. Amennyiben nem zárjuk be a nap ajtaját, nem fogunk tudni az éjszakára ráhangolódni. Az estének kitüntetett szerepe van a gyermekek életében, mivel ekkor dolgozzák fel egy-egy mozgalmas nap eseményeit, megnyugszanak, és felkészülnek az alvásra. A gyermek számára az este mindig ugyanúgy zajló szertartása, rituáléja biztosíték arra, hogy a szülő ott van mellette, időt szentel rá, szereti.

Életem első három évében nagymamáméknál laktunk. Bár életünk korai eseményeire nem emlékszünk vissza, az esti mesemondás szertartásához kapcsolódó emlékek érzelmi lenyomata mégis élénken megmaradt. Az ágy melletti bársony falvédőn a naplementében két szarvas ivott egy patakból (ez mai szemmel akár giccsesnek is mondható, de nekem akkor a világmindenség közepét jelentette). Mindig ezt fürkésztem mesehallgatás közben, innen indultam el a belső képteremtés folyamatában. A mesének megszóktott, jól ismert otthonillata volt. Itt kezdtem el befele figyelni, az égig érő álmaimat megálmodni, a fantáziaképeket megteremteni, levetíteni azt a belső mozit, ami azóta is segít a belső feszültségek, a negatív érzések, félelmek feldolgozásában.

Édesapám sokszor olvasott nekem gyermekverseket. Én ültem az egyik fotelben, ő a másikban, és együtt skandáltuk Tamkó Sirató Károly versét: *Volt egyszer egy pinty, úszott, mint a ponty...* Két fotel között, középen volt a könnyező pálma. Amikor édesanyámék elköltöztek gyermekkori lakásunkból, a könnyező pálmát ki akarták dobni. Tiltakoztam, mondtam, hogy nem dobhatják ki. Miért is? Mert tanúja volt a gyermekkoromnak, tanúja volt a meséimnek, tanúja volt a közös rítusunknak.

Hiszem azt, hogy a mesélésre is érvényesek Kodály Zoltán zenei nevelésre vonatkozó gondolatai, amelyeket egy művészeti nevelésről szóló gyermeknapi konferencián mondott el 1948-ban, Párizsban: „Arra a kérdésre, hogy mikor kezdődjék a gyermek zenei nevelése, azt találtam felelni: kilenc hónappal a születése előtt. Első percben tréfára vették, de később igazat adtak. Az anya nem csak testét adja gyermekének, lelkét is a magából építi fel [...] még tovább mennék: nem is a gyermek: az anya születése előtt kilenc hónappal kezdődik a gyermek zenei nevelése.” Édesanyánk szívverése, a ringatás

ritmusa, a szavak dallama mind-mind összefonód-
nak a nyugalom, a biztonság érzésével. Ezt az érzést
éljük újra, amikor mi kezdünk el mesélni gyerme-
künknek.

Az este szertartása mindig segít a felbomlott
rend visszaállításában, az ellazulásban. A gyermek
életében jó, ha van egy viszonylag állandó idő, ami-
kor aludni megyünk, és mesélünk, ami nem azt je-
lenti, hogy rugalmatlanul beleerőszakoljuk magun-
kat egy szoros időbeosztásba. Az este a gyermek
számára akkor jön el, amikor véget ér a vacsora,
kezdődik a fürdetés és a mese. Jó, ha a mesemondás, mesehallgatás mindennapos tevé-
kenység életünkben, és a nap lezárásának rítusává válik. Persze az sem nagy baj, ha nem
lefekvés előtt mesélünk, de lényeges, hogy a mesés „összebújásnak” legyen egy viszony-
lag állandó helye és ideje. Ezen kívül bármikor mesélhetünk, amikor hosszasan kell vá-
rakoznunk – például egy orvosi vizsgálatra –, vagy utazunk. A mesehallgatás után min-
den család sajátosan alakíthatja azt is, miképpen vesz búcsút egymástól. Elalvás előtt jó
erősíteni a gyermek biztonságérzetét, így különösen fontos az érintés, az ölelés és a jóéjt
puszi. A testi kontaktus megeremti a nyugalmas, otthonos, meghitt légkört, az esték sa-
játos hangulatát.

Mi utazó család vagyunk. Nagyobbik lányunk, Lilla, mindig elkísért az utazásaink
során. Ilyenkor felbomlik az életében a megszokott ritmus, új helyek, új emberek, új ízek
várnak megismerésre. Egy dolog azonban mindig állandó az életében a mi jelenlétünk
mellett: az esti rítus, a mesemondás, az ő örökbefogadásának története, a közös imádság,
és azoknak a fontos személyeknek a felsorolása, akik szeretik őt, majd az arcára való raj-
zolás, a simogatás, cirógatás.

Hányszor sóvárgunk, hogy a gyermekkori képzelet varázserejét, ősi, mágikus funk-
cióját csak még egyszer birtokolhassuk. A mesemondásban felfedezhetjük egykori gyer-
mekkori önmagunkat, így eleveníthetjük fel korai emlékeinket, így élhetjük újra gyer-
mekkorunkat, felnőttként, gyermeki perspektívából. A közös rítus, a mesemondás kulcs
a belső gyermeki énünk aktiválásához, és gyermekünkkel kézenfogva lépkedhetünk a
valóság és fantázia keskeny határmezsgyéjén. Anyaként, mesélés közben éltem meg egy
fantasztikus dolgot. Amikor mesélek, előre- és hátratekinthetek nemcsak magában a tör-
tétben, hanem a saját életmesémben is. Meggyőződésem, hogy létezik egy olyan pa-
rányi, törekeny tér, ahol a valóság és a fantázia összetalálkozik, ahol a gyermek és fel-
nőtt lelke összeér, amikor már nincs áthidalhatatlan távolságban a gyermekkorunk, és
minden, ami egyszer volt, olyan tapinthatóan közel lesz. Olyan, mint amikor egy fotó-
albumot lapoznánk végig, gyermekkori, megsárgult fényképeinket, amelyek hűen őrzik
a pillanatot, előhívják az élményeket, az egykori emlékeket. Nehéz meghúzni a határt az
egykor átélt élmények és az utólagos visszaemlékezés között. A mese egy képbe sűríti
gyermekkori emlékeinket, a mesélésben a gyermek- és felnőttlelkünk örök jelenben van.
A mesemondás olyan, mint egy fotó, őrzi a pillanatot. Bartis Attila szerint „A fotográfá-

Hányszor sóvárgunk, hogy
a gyermekkori képzelet
varázserejét, ősi, mágikus
funkcióját csak még
egyszer birtokolhassuk.

A gyermek is ezt teszi a mesében: az életéhez hasonítja a csodát, összesűríti a valóságot és a lehetetlent.

fia képes azon pillanat érzését felerősíteni, amit akkor éltem meg, amikor exponáltam. A fényképnek nincs is más választása. A fotográfia nem lát a jövőbe. Meg persze a múltba sem. Egy kép mindössze az a pont, ahol a jövő összeér a múlttal. Ha úgy tetszik: a folyamatos jelen.” (2016, 393.)

Mesélés közben olyan, mintha egy vetített előadást látnánk, ahol felragyognak az emlékeink. Minden nap egy csodának lehet tanúja, pont úgy, mint Giuseppe Tornatore híres klasszikusában, az Oscar- és Golden Globe-díjas Cinema Paradisóban

a kis Salvatore, Toto, aki nap mint nap a kis olasz falu templomában, a kőoroszlán száján keresztül a karzatról legördülő vásznon nézi lenyűgözve a mozgóképek sorozatát. Kattan a gép, és a múlt és jelen villódzásában megjelennek a megörökített felvételek. A mesélés olyan, mint Ennio Morricone zenéje a Cinema Paradisóban: megható, felemelő, elringató, simogató, nyugtató. Felejthetetlen.

Ákár könyvből olvasunk, akár kitaláljuk, akár a gyermek életéről mondunk mesét, elsősorban önmagunkból adjuk a legfontosabbat: az osztatlan figyelmet, a mesemondó hangunkat, az oldott, nyugodt, csendes és szeretetteljes légkört, amelyben meg lehet pihenni, el lehet lazulni. Ez egy titkos kód gyermeked lelkéhez, mert a közös rítus egyszeri és megismételhetetlen, és csak általunk lesz minden alkalommal ugyanaz. A mesélés visszacsempészi a gyermekkor örömét a hétköznapiakba.

Frederico Fellini, a filmtörténet egyik legismertebb olasz rendezője vallotta egy interjújában, hogy végtelenül csodálja Jungban, hogy érintkezési pontot tudott találni a tudomány és mágia, az ésszerűség és képzelgés között, és rájött, hogy az életet úgy kell élni, hogy átadjuk magunkat a csoda vonzásának azzal a vigasztaló tudattal, hogy az ész magáévá hasoníthatja a csodát. A gyermek is ezt teszi a mesében: az életéhez hasonítja a csodát, összesűríti a valóságot és a lehetetlent.

A mesélés elbűvöl, megigéz, lebilincsel, megállítja az időt. Gyakran nem tudjuk követni a világ zaklatott, szédítő ütemű változását. Az életünk sűrűsödik, egyre inkább megtelnek a szünetek. A mesélés lassú, pont ezért időtlen. A mesélés időigényes. Légköre önmagában az érzelmi biztonság. Nem azt a 15 percet jelenti, amit a gyermek ágya mellett eltöltünk, és gyakran minőségi időnek címkézünk. Keríteniünk kell néhány lassú percet hozzá, másként ez nem megy.

Kérdés az, hogy a mesélés rítusa hogyan tud segíteni abban, hogy a gyermek megértse, hol a helye a világban, ahol neki boldogulnia kell, hogy eligazodhasson érzelmeinek sokféleségében, hogy rendet teremtsen a lelkében. A mágikus gondolkodás hogyan segít a valóságra való irányulás megalapozásában? Azt hiszem, erre a kérdésre a választ Francis P. Church veterán újságíró adta meg a világ egyik leghíresebb szerkesztői közleményében, amely 1897-ben jelent meg először a The New York Sun-ban. Francis volt a felelős a babonák leépítéséért. Jelmondata volt: „Törekedj arra, hogy elmédet megtisztítsd minden képmutatástól”. Neki kellett válaszolnia Virginia O’Hanlon nevű nyolcéves

kislány levelére: „Kedves Szerkesztő! Nyolc éves vagyok. Néhány barátom azt mondja, nincs Mikulás. Papa azt mondja, »Amit látsz a The Sun-ban, az úgy is van«. Kérem szépen, mondja meg nekem az igazat, létezik a Mikulás?» A 36 éves Virginia így emlékezett vissza a történetekre: „Természetesen hittem a Mikulásban, hiszen sosem csalódtam benne. Azonban kevésbé szerencsés gyerekek azt mondták nekem az iskolában, hogy nincs is semmiféle Mikulás. Elteltem kétségekkel. Megkérdeztem édesapámat, de ő egy kissé kitérő választ adott. Az volt családjamban a szokás, hogy bármilyen kétely merült fel egy szó helyesírásával, vagy egy történelmi eseménnyel kapcsolatban, levelet írtunk a The New York Sun „Kérdések és válaszok” rovatába. Apámnak az volt a szavajárása, hogy ha azt írják a The Sun-ban, akkor az úgy is van. Ezért aztán azt mondtam édesapámnak, hogy írok a The Sun-nak. »Helyes, Virginia, tedd azt!«, felelte. »Biztos vagyok benne, hogy a The Sun megadja a helyes választ.«”

Az újságíró válasza bejárta a világot, és attól kezdve egészen 1949-ig, ötven éven át, a lap megszűntéig, minden évben újranyomtattak. A válasz így hangzott: „Virginia, kis barátaid tévednek. Hatott rájuk egy szkeptikus kor szkepticizmusa. Csak abban hisznek, amit látnak. Azt hiszik, nem létezhet semmi, ami nem érthető kicsi elméjük számára. Minden elme, Virginia, akár egy felnőtté, akár egy gyermeké, csekély. A mi hatalmas Univerzumunkban az Ember és az ő Értelme pusztán csak egy kis legyecske, egy kis hangya, a határtalan világhoz és a megragadható teljes igazsághoz és tudáshoz képest. Igen, Virginia, Mikulás létezik. Ő olyan bizonyosan létezik, ahogy létezik a szeretet, a nagylelkűség és a hűség, és Te tudod, hogy ők itt vannak körülöttünk, és ők teszik a Te életedet a legszebbé és legboldogabbá. Jaj, milyen kopár is volna a világunk, ha nem volna Mikulás! Oly kopár lenne, mintha többé nem lennének Virginiák. Akkor nem volna több gyermeki hit, nem volna költészet, nem volnának álmok, melyek elviselhetőbbé teszik a létet. Nem volna több örömünk. Csak maradnának a sivár érzetek és a látvány. A csodálatos fény, mellyel a gyermekkor betölti a világot, kihunyva örökre. Nem hinni Mikulásban?! Mintha nem hinnél a tündérekben sem. Rávehetnéd a papát, fogadjon embereket, akik belekukkantanak minden kéménybe Karácsony Este, hogy meglessék a Mikulást. De még ha nem is látnád őt lefele mászni, mit bizonyítana az? Senki soha nem látta Mikulást, de nincs bizonyítéka annak, hogy ne létezne Ő. A világon a legvalóságosabb dolgok azok, amiket sem a gyerekek, sem a felnőttek nem láthatnak. Láttál valaha is tündéret a fűvön táncolni? Persze, hogy nem, de ez nem bizonyíték arra, hogy ők nincsenek. Senki nem tudja még elgondolni vagy elképzelni sem azt a sok csodát, amely nem látszik és nem is látható a világban. Kitépheted a babádból a szerkezetet és láthatod, mi adja a síró hangot benne, de van egy függöny, amely elfedi előlünk ezt a láthatatlan csodálatos világot, s e függönnyt a legerősebb ember, de még a valaha élt legerősebb emberek egyesített ereje sem volna képes széttegni. Csak a hit, a költészet, a szeretet, az álmok képesek fellebbenteni a fátylat, és engedik látni a függöny mögött a természetfölöt-

Igen, Virginia, Mikulás létezik. Ő olyan bizonyosan létezik, ahogy létezik a szeretet, a nagylelkűség és a hűség.

A „bevackolás”, a z elcsendesedés, egy rövid bevezető mondat, versike vagy dalocska, gyertyagyújtás vagy mesetakaró használata segíthetik a ráhangolódást.

ti szépséget és dicsőséget. Ez volna a valóság? Oh, Virginia, semmi más nincs, ami valóságosabb és létezőbb ennél a világnál. Nincs Mikulás?! Istennek hála, Ő él és örökké élni fog. Mostantól ezer év múlva, sőt tízszer tízezer év múlva is Ő fogja elhozni a boldogságot a gyermekkor szívébe.”

Francis B. Church megértett valami fontosat: ami a felnőtteknek mese, az a gyerekeknek valóság. A tárgyaknak lelke van, a csoda létszükséglet, a gondolat ereje határtalan. Mesélj, mert így elhiszed, hogy létezik egy olyan világ, amelyben minden jóra fordul, ahol vannak segítőtársak, és ahol a küzdelemnek van értelme. A mese egy kód egy jobb világ létrehozásához. A mesélés teremtés.

Az alábbiakban tíz pontban gyűjtöttem össze, hogy szülőként mire érdemes odafigyelni, amikor mesélünk gyermekünknek:

1. A meséléshez szorosan hozzátartoznak a közös rítusok, szertartások.

Szülőként is fontos megteremteni gyermekünkkel egy közös rítust. A „bevackolás”, az elcsendesedés, egy rövid bevezető mondat, versike vagy dalocska, gyertyagyújtás vagy mesetakaró használata segíthetik a ráhangolódást. Én például kislányom arcára szoktam rajzolni napocskát, holdat, bajuszt, szemüveget, szakállat, tengert, napraforgót, és utána az alábbi mondókát mondom:

*Erdő-erdő meseerdő,
benne mese, tizenkettő.
Itt kopogtat most is egy,
gyere gyorsan, hallgasd meg!*

2. Mesélés közben gyakoroljuk a tudatos jelenlétet, legyünk az „itt és most”-ban.

Zárjuk le a fejünkben a különböző Excel táblázatokat, szűrjük ki a fölösleges dolgokat, a jövőbeli terveket, feladatokat. Mesélni úgy tudunk jól, hogyha egyszer mi magunk is megnyugszunk, elcsendesedünk. A legfontosabb, hogy a meséléshez idő kell – olyankor semmiképpen se meséljünk, amikor fél szemünkkel az órát lessük. A gyermek megérzi, ha sietünk, és le akarjuk rázni. Ahhoz, hogy ne törjük meg az élményt, a mesét elejétől a végéig, megszakítások nélkül mondjuk el, és mesemondás után hagyjunk időt a mese elaborációjára, feldolgozására is.

3. Meséljünk lassan, ráérős tempóban!

Képzeld el a mesét, így segíthetjük a gyermekünk belső képalkotását. A mese dalama, ritmusa, az ismétlődő szófordulatok utat találnak a gyermekünk szívébe, aki ezáltal könnyebben megalkothatja a saját belső moziját. Ezeknek a megteremtett belső képeknek hatalmas erejük van, ezzel álmodjuk meg az égig érő vágyainkat, céljainkat, ezzel képzeljük el az élettervünket, szelídítjük meg frusztrációinkat. Hanglejtésünk legyen végig nyugodt és egyenletes, érdemes elkerülni a túlhangsúlyozást, a szereplők hangjának utánzását, mert ezzel csak a gyermek fantáziáját korlátozzuk.

4. Engedjük át a szívünkön a mesét, és hagyjuk, hogy a belső gyermekünk, a „csodagyermekünk” meséljen!

Ehhez meg kell óvnunk, védenünk a szabad, játékos gyermeki énünket, aki hisz a csodában, a varázslatban, a változásban, akinek merész álmai vannak, fantáziája határtalan, álmai égig érnek. A gyermek, „amikor az anyja hangját hallja, nem csak Piroska vagy Hüvelyk Matyi történetével ismerkedik meg, hanem az anyja önmagáról is mesél neki” (Rodari, 2001). A mese nemcsak annak a története, aki hallgatja, hanem azé is, aki meséli, azáltal, hogy mindketten átéljük az eseményeket. A felnőtt sok mindent közöl magáról azzal, hogy milyen mesét választ, és azt hogyan meséli el a gyermekének.

5. A meséléshez szorosan hozzátartozik az összebújás, a simogatás, babusgatás, ci-rógatás, a büntetlenül együtt töltött idő.

Hagyjunk erre is időt a mesemondás előtt és után.

6. A népmese és kortárs mese mellett visszamesélhetjük a gyermekünk napját, egy eseménysorra összefűzve azt, ami az adott napon történt.

Ezekből a történetekből nem szabad kilúgozni a negatív eseményeket sem, hogyha a gyermekünk megütötte magát, vagy megijedt egy kutyától. Az elbeszélés készsége nagyon lassan fejlődik, és ezt leginkább a mesélő felnőttel való társas interakciók segíti. A történetstruktúrát a kisgyermek élményszerű elbeszélése kezdetben nem tudja visszaadni, de a többszöri ismétlés sokat segít annak elsajátításában. A gyermeket a mese vezeteti saját történetei megalkotása felé, az elbeszélés keretét elsajátítva lehetővé válik életeseeményeinek megosztása. Az elbeszélés, mesélés képessége hosszú fejlődési folyamaton megy át, az események időbeli összekapcsolásától a történet megalkotásáig években is mérhető út vezet. Egy ötéves gyermek még alig tud önállóan történetet mesélni, a szülők kérdéseire is tömondatokban válaszol, az eseményeket ok-okozati összefüggések nélkül, élményszerűen meséli, fűzi egymásba. A gyermek a felnőttekkel, szülőkkel történő beszélgetésekből tanulja meg, hogyan is kell mesélni.

7. A mesélés után arra is lehetőség adódik, hogy meghallgassuk a nagyobb gyermekünk meséit, történeteit.

Ne azt kérdezzük meg tőle, hogy mi történt vele a mai napon, hanem hogy mi volt ma a legörömtelibb és legszomorúbb pillanata.

8. A mese ajándék

Amennyire lehetséges, mellőzzük a didaktikus tanmeséket. Az elmesélt történetek végén nem kell tanulságot megfogalmazni, nem kell kikérdezni a gyermeket, hogy mit értett meg belőle, csak hagyni, hogy hasson.

9. A mesének varázsereje van: meséljünk minél többet! A mese semmilyen pótszerrel nem helyettesíthető.

Az elmesélt történetek végén nem kell tanulságot megfogalmazni, nem kell kikérdezni a gyermeket, hogy mit értett meg belőle, csak hagyni, hogy hasson.

Mesélni bárhol lehet, nemcsak este, a nap zárásakor. Mesélhetünk a buszmegállóban, séta közben, amikor főzünk. A mesének nincsenek helybeli és időbeli korlátai.

10. Ha csak lehet, meséljünk fejből.

Kezdetben a mindennapi életeseményekből indulhatunk ki. Nagyszerű, ha magunk találjuk ki a mesét, vagy a gyermekünkkel egymásra hangolódva alkotjuk meg közösen a történetet, mert ez lesz az egyik legszemélyesebb élménye. Ha e tekintetben gátlásaink vannak, akkor olvashatunk, vagy akár a kettő keveréke is lehetséges: általunk ismert mesét mesélhetünk a saját szavainkkal.

Milyen a jó mese?

„Mese, mese, mátká, pillangós madárka, rózsá, ingó-bingó, jegenyefabimbó”

Teljes, eredeti formában jut el a gyermekhez, nincs rövidítve, nincs kilúgozva belőle a konfliktus. Sok szülő fél olyan mesét mesélni, amelyekben erőszakos motívumok is szerepelnek, némelyek átköltik egy-egy mese félelmetesebb részeit a gyermekük védelmére. A gyermek szimbolikus úton dolgozza fel a mesét, belső képek formájában azokból az érzésekből alkot illusztrációt, amelyeket mi közvetítünk számára. Ezeket csak felnőttként látjuk ennyire brutálisnak, a gyermek számára a sárkány pont annyira lesz félelmetes, mint amennyire képes elviselni. Tilos átkölni a mesét! A gonoszt, a boszorkát, a szörnyetegeket soha nem szabad „kitagadni” a mesékből, ugyanis ezek a gyerekekben lévő szorongás kiélésére, kivetítésére adnak módot. Amennyiben a félelmeinket valami megtettesíti, sokkal jobban kezelhető a szorongás. A mese csak akkor éri el a jótékony hatását, ha a gyermekhez csonkítatlan változatban jut el. Minden elemének fontos szerepe van, a megváltoztatással, rövidítéssel gyakran épp a lényegi mondanivaló sikkad el.

Feszültséget teremt, és feszültséget vezet le. A gyermeki hit alapja, hogy a világban rend van, és ha az egyensúly meg is bomlik, a harmónia helyreáll. Ugyanez történik a mesében is: a jó végkifejlet megjósolható, a feszültséget pedig az előre nem látható események adják. A mesei világban minden rendben van, és a gyermek ugyanerre vágyik a saját életében is: egyértelmű és kiszámítható dolgokra.

Gazdagítja, mozgásba hozza a gyermek képzeletét, belső képalkotásra ösztönöz. Minden mesélés újraalkotás, a mese egy variációjának a bemutatása, különösen, ha szabadon mesélünk. Fontos, hogy a szülő lássa maga előtt a képeket, a mese cselekményét, érezzen rá arra, milyen eszközökkel tudja a szereplőket megeleveníteni, hogyan kell bántania a hangjával, hogy a hősök életre keljenek. Így a gyermeknek is lehetősége van arra, hogy a mese hatására létrehozza saját belső képeit.

Eligazítja érzelmeiben, megbékíti félelmeivel és vágyaival, komolyan veszi nehézségeit, problémáit, erősítve a gyermek bizalmát.

Megfelel a gyermek életkori sajátosságainak és érdeklődésének. A mese tulajdonképpen a gyermek szemével nézett világ. Ebbe a sajátos gondolkodásba azért illeszkednek tökéletesen a mesék, mert ugyanolyan egyszerűnek és szélsőségesnek mutatják a világot, mint amilyenek azt a gyermek megéli (Mérei és Binét, 2006).

Nem oktat ki, nem didaktikus. A mesékben gyógyító erő lakozik, csak meg kell hallgatnunk őket (Estes, 2006). Hatalmuk van fölöttünk, úgy, hogy közben nem követelik meg, hogy bármit tegyünk, cselekedjünk. A rossz mese ebben a tekintetben kioktató, bagatellizáló módon viszonyul a bennünket foglalkoztató kérdésekhez

Irodalom

Bartis Attila (2016): *A vége*. Magvető Kiadó, Budapest.

Büki Péter (2009): A népmese és a gyermek. In: Szávai Ilona (szerk.): *Mint a mesében? Tanulmányok a mese fontosságáról*. Pont Kiadó, Budapest, 29-44.

Estes, C. P. (2006): *Farkasokkal futó asszonyok*. Édesvíz Kiadó, Budapest.

Grün, A. (2011): *Ünnepek és szokások, amelyek megszépítik életünket*. Jel Kiadó, Budapest.

Mérei Ferenc, Binét Ágnes (2006): *Gyermeklélektan*. Medicina Könyvkiadó, Budapest, 241-243.

Rodari, G. (2001): *A képzelet grammatikája*. Pont Kiadó, Budapest.